

minn wiċċ il-gżejjer tagħna. Min imur Għar Dalam jara fejn
insabet kotra kbira ta' għadam ta' dawn l-animali, imrassa
ma' xulxin donnhom ġew hemm ha' jaħarbu xi ħsara.

Il-mistoqsija weheda tiġi: u l-bniedem meta rifes l-ewwel darba
l-Gżejjer tagħna? Izda mhux la kemm tati twegiba bir-reqqa,
għax hemm bżonn nistqarru li fuq dan jew ma nafu xejn, jew
nafu ftit wisq. Mhux għax il-għorrief ma tħabtux biex isiru jafu
u aktarx il-quddiem uliedna jkunu jafu xi haġa billi is-Sur
G. Despott sab xi tarf li għad iwassalna għal tagħlim ġdid. (*)

Izda sa issa nafu illi fiż-żmien, meta l-bniedem kien għadu
ma jafx jaħdem hlief bil-ghodda tal-ġebel jew taż-żnied, Malta
kienet imghammra b'kotra kbira ta' nies skond kif jidher mill-
ħafna oqbra tagħhom li ssibu mxerrdin max-xtut ta' Malta.
Dawn in-nies kienu bdew jaħdmu iktar bir-reqqa minn ta' qbilhom
u l-ghodda tagħhom hija mxaffra aħjar u jħalluk tinduna
min għamilhom kien ġa beda jsib it-triq tal-Għerf.

Għal dawk iż-żminijiet, anzi, nistgħu nġhidu li min kien
ighammar Malta kellu għerf ikbar minn ta' haddiehor u tixjira
għax-xogħol tas-sew tal-għaġeb. Min miunkom ma semmaw
b'Hal-Saffieni, b'Haġar Qim, bl-Imnajdra u b'bosta bini bħal
dawn? Il-lum saru f'ħalq kullħadd, għax fl-aħħar bdejna nistgħu
tebhu li ġebba mwieżna fuq oħra jista' jkollha fiha bosta tagħlim.
Dan il-ġebel kbir waqqfuh missirijietna fiż-żmien li q'ed insemmgħu
u juri sewwa kemm kienu mħarrġin fix-xogħol. Għax, koss,
biex twaqqaf ġebel bħal dak trid saħħa ta' ġgant u moħħ li ja
jaħseb. Mhux ta' xejn, tara l-barrani jibqa' ħalqu mistuħ bil-
għaġeb u jintilef wara ġmielhom! Mhux ta' xejn tara l-għorrief
ta' barra imġen'na fuq dawn l-imqades tagħna!

Dan tafu l-għaliex? Għax jaħsbu illi fiż-żminijiet qodma
qegħdin insemmu, Malta kienet "in-nieqa tal-għerf, mnejn ħarġet
ic-civiltà ta' l-Ewropa." Din mhix holma tagħna u l-anqas q'ed
nġhidu kliem fierah. Min jaqra dak li qegħdin jiktbu l-għorrief
taljani, inglizi u fuq kollox il-ġermaniżi jara li kull ma qegħdin
nġhidu kollu minnu.

J'Alla jseħħ dan il-ħsieb tagħhom, u Alla m'għamilna. In-
bagħad, inkunu nistgħu nġhidu u nistahru li "*Ex Melita lux*"—
minn Malta ħareġ il-Għerf.

R. Briffa.

Società Malta Storica

(*) G. Despott, fl-1915, sab f'Għar Dalam waħda mis-sinjura
ta' fuq ta' l-*Homo Neanderthalensis*, waħda mill-ewwel ġnus tal-
bniedmin li dehret f'wiċċ l-art.

IL-MARD TAT-TFAL.

IT-TRABI U T-TFAL
MALTIN U GħAWDXIN.

Aħna, fl-erbgha u tletin sena li ilna tobba, l-aktar li ħab-
bilna rasna, kien fuq il-mard tat-tfal, u dejjem fittxejna u flejna
il-ghala. Hawn Malta, it-trabi u t-tfal jimirdu wisq, għad li xik-
tar immislin minn nies f'saħħithom—l-aktar fir-rhula—u l-om-
mijiet aktarx ireddgħuhom: immisla f'art imbiekka fejn għadha
ma dahlitx id-drawa ħażina li l-missirijiet u l-ommijiet jitmezimżu
min-nieqa u mill-kotra tat-trabi: fejn dik li jgħidulha l-imħabba
tat-tfal—*the cult of the cradle*,—*il culto alla culla*—il-ghożza tan-
nieqa, għadha tħeġġeġ u għadha l-għaxqa tan-nies miżżewġa.
Hawn, dik li jsejthulha *race suicide*—il-querda tan-nisel tan-nies
b'idejhom—għadha, għall-ħniena t'Alla, ma dahletx; dik il-kerda
li tant kitbu fuqha Father Vaughan, il-President Roosevelt (li
martu, ilu ftit, żaret Malta u fahħritha ħafna) u bosta għorrief
oħra.

Missierna l-għażiż, (li kien tabib ukoll), kien ukoll ħa ħsieb
tal-mard tal-querda tat-trabi u fl-1869 kien l-ewwel tabib f'Malta
li kien induna li kien hawn id-*Diphtheria*. Kien dak iż-żmien
tabib tal-*Pulizija*, l-Imsida, u kien sab li dil-marda kiefra u qa-
lila kienu rikbuha l-Hasselin ta' San Ġorġ u minn hemm xerrduha
l-Imsida u bñadijiet oħra u kien salva ħafna tfal.

Kemm smajna kbarat u nisa tagħhom ifahħru t-tfal u t-trabi
f'Malta u Għawdex għas-saħħa u għas-sbuħija tagħhom! għax
fejn hemm is-sbuħija hemm is-saħħa, għax il-mard ikerrah, ikasbar
u jqadedd it-trabi u jisfigurahom ukoll.

Il-għaref Prof. Dr. Ermanno Eicehorst ta' Zurigo, wieħed
mil-l-akbar tobba li qatt rat id-dinja, iġhid li l-mard tat-tfal l-aktar
imsemmi bħala żerriegħa tal-mewt huma l-mard ta' l-imsaren
u l-mard tal-qafas u tal-pulmuni u tat-tubi tan-nifs—*bronchi*.

Il-mard ta' l-imsaren (li kiteb fuqu l-kbir Forbes-Ross waħ-
da mil-l-isbah opri u l-aktar godda — *Intestinal Intoxication in
children*) hu dak li iktarx issibu fi tfal *illegittimi*—minnġhajr
omm u missier magħrufa—għax dawna mitluqa għall-ghonq it-
triq u jieklu dak li jsibu jew dak li jatuhom il-barranin tal-ħniena
milli jkollhom: il-mard tan-nifs u tas sider li aktarx issibu fit-tfal
legittimi, li għandhom l-omm u l-missier, għax għalkemm ġewwa
jdarruhom fiş-shana, malli johorġu barra jieħdu riħ għal kullxejn

F f ^ " _ _ ^ r iekk tiftah iH *Ifi-G A IEN

IVdo U

hna, M " DI_s / ta' l-Eicehorst, izda kemm il_a,
 E 3 q dx dina t-taj^{sl} d „ huwa l-mard Iijati |i_{ll}ij¹
 . . . „t,cut hiffalu ib l-istra i ta' „ „n_n JJ
 i b,e„ . hi i-ie tsu. Hawn x.kotba tal-n.ard
 Hafn^ tfal u trabi u j_xerrdu l-fehma a iua lj „J
 tfel IiiK'»^{du} hme7', 'hon, imnehirhom im addam ikunu ad_u,
 t-trabi jag tsu u ifcoi j_j i m_{ll}f_{bbre} da fieno, I iMaltaf,
 ri TZhtheriL mill- o ba, m|r-Xinife Efidemica, mit
 'm m \ ohra' inbag ad tista' t. .wkoll .nis-^;
 U tKl ma'kien ja seb missierna, il-Prof. Galea,
 E_r r"J,, il-Prof. Stilon u o rajn. hija wisq aktar i_mx_e,
 * infli wiehed ja seb. Ug alhekk it-ti dima g andna nieU
 £bh u na sbu a in biex tt-tajjeb m a jonqosx u m,nnfl,
 . nikkurawha hW-Pomala Borica, bl-acdu borku u b. meriji,
 o ra g andna nsej u t-tabib g ax, x.drabi, kull dem udu b' |
 u u'bib tajjeb jinduna rnil l-ewwel berqa h hemm marda kerL
 fit-tarbija li jekk ma ta sbilhiex mill-ewwel tag mel sara kbir,
 ,red il-tfal. B'dana kollu, na sbu dejjem indarru 't-tfal gb
 l-arja, g ax 1-eghluq u l-fsied fit-tfal, jif't u t-triq g all-ma;
 tas sider.

Nisa Ingli i, Fran i i, Taljani, ermani i u o rajn stag t
 u qalulna kemm-il darba kemm- huma b'sa ithom it-tfal t
 Malta u lil-tija tal-mewt u l-istra i tag ho.n huma l-ommiji
 u 1-qraba. Ilmishuta ga a a teqred tfal wisq: a na ng idtill
 t-tebut tat-trabi.

It-tabib f.lantropu G.C, sinjur afna, g arraq ajtu jfitK
 g a ex lost il-G arab u o rajn bog od mi - iviltà, afna W
 onai kankru, appendi ite, rickets fil-mard fil-g adam) u o ri

S x T n¹¹ fit
 Hawn , Jj l' / a U d > 00ds " flieken. Fu qdar.a ng idu ft-tu Ng id jien: m'hix rima bid-dumis jevv kif ig idu l-ingli i "per-
 ctla I t ; tdeni' ke in m ta' W m-ren u kemm^{fect} rhyme" i da rima tg addi, "allowable rhyme" / Imma tar a
 toitU DiJsl ' (oiera tattfal) >>-lum ig idulu : "F* &

i/'ssokla)

Dr. P.P. Agius

L-G a icn, il-Bu-G a ien, u
 Missier-il-G a enin,
 Bil- mar, ig idu, ar u
 Fuq kerrettun rekbin...

U iklem, iklem, iklem...
 Utaqq u ma'perun... (i)
 L-G a ien, lilem u l-ewwel,
 "Xi jleqq!" q a l "dak x i jkun?..."

U 1-Bu-G a ien hekk wie bu :
 " Dak fils (2) qadim! g aliex
 Ma tin el int u ibu?...
 Bi a deheb daqshiex ! "

G ax m a tin elx int? l-ewwel
 Ma rajtu Tnt; jien xhud ! (3)
 Se' mmur g alik inbati
 Biex in ttibq' hemm paxxut ! (3)

(1) Perun jevv parun.— Il-peruni kienu b ejje tal-flustad-
 deheb akbar mid-dubluni, koll wie ed daqs nag la ta' iemel.
 Ig idu abbathom il-Konti Ru ieru. Il-)um g adna ng idu
 perun g al x i a a l itisvva bosta : mifles.

(2) Fils—bi a flus.

(3) G al min jifli bir-reqqa "xhud" ma"paxxut" matmurx.
 Ng id jien: m'hix rima bid-dumis jevv kif ig idu l-ingli i "per-
 ctla I t ; tdeni' ke in m ta' W m-ren u kemm^{fect} rhyme" i da rima tg addi, "allowable rhyme" / Imma tar a
 jaqblu u jdoqqu tajjeb ukoll g ax id- </ ta' "xhud" tingara u
 tistama' / g ax fit-tarf. Ara : d dejjem tingara d b al fit-taljan
 u fil-Latin: biss fit-tarf tal-kelma u miia tiltaqa' mal- / (k ott
 jew e e mqarr d) k_t jew q (qoflf) ting ad t: hekk ng idu
 (niktbu) : marad, ward, dfart I ijinravv u jinsemg u, marat,
 warij tfart. (VASSALLJ, Diz: Malti, f. 140.)